

Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996; 10. Ківшар Т.А. Український книжковий рух як історичне явище (1919-1923). – К., 1996; 11. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К., 1998; 12. Даниленко В.М. До витоків політики “українізації” //Україна ХХ ст.: культура. ідеологія. політика. – К., 1993; 13. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини. – Хмельницький, 1995; 14. Суровий А.Ф. Загальноосвітня школа на Поділлі в 1920-і роки //Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського педагогічного університету. Т.1. – Кам’янець-Подільський, 1998; 15. Струманський В.П. Розбудова школи нового часу на теренах Поділля в 1920-1930 рр. – Там само; 16. Вініковецький С.Я і Воловик В.П. Деякі аспекти культурного розвитку Подільської губернії 20-х років ХХ ст. - Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам’янець-Подільський, 2000; 17. Лойко О.О. Релігійне життя на Поділлі в умовах непу. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. 4, 2002; Ї ж. Культурно-освітня робота в подільському селі в період непу. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. 5, 2003; 18. Несторенко В.А. Українське вчителство Поділля в 1920-1930-ті роки. – Освіта, наука і культура на Поділлі. – Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського державного університету. Т.3. – Кам’янець-Подільський, 2003; 19. Отчет Губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. - Винница, 1922. – С. 338; 20. Хрестоматія з історії держави і права України. В 2-х томах. Том 2. – К., 1997. – С. 140-145; 21. Отчет Губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. – С. 351-352; 22. Там само. – С. 337; 23. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. – Спр. 382. – Арк. 23; 24. ДАВО. – Ф. 147. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 2; 25. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): Збірник документів і матеріалів. - Вінниця, 1957. – С. 574-575; 26. Культурне будівництво в Українській РСР: Збірник документів. Том 1. – К.Б 1960. – С. 155-156; 27. Там само. – С. 158; 28. Суровий А.Ф. Загальноосвітня школа на Поділлі в 1920-і роки. – С. 128; 29. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 рр. С.-170-171; 30. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). – С. 289, 405; 31. ДАВО. – Ф. 256. – Оп.1. – Спр. 254. – Арк. 5; 32. Несторенко В.А. Українське вчителство Поділля в 1920-1930-ті роки. – С. 155; 33. Там само. – С. 158; 34. Отчет Подольского Губернского Исполнительного Комитета за 1923 год. – С. 62; 35. Історія України /Керівник авт.кол. Ю.Зайцев. – Львів, 1996. – С. 261; 36. Вініковецький С.Я., Воловик В.П. Деякі аспекти культурного розвитку Подільської губернії 20-х років ХХст. – С. 413; 37. Там само. – С. 414.

Н.П. Кузьмінець

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ПОДІЛЛІ (1920-1925 РР.)

В умовах політичної і економічної реформ, які проходять в Україні, зростає необхідність у глибоких наукових дослідженнях її історії, об’єктивному аналізу механізмів формування і функціонування органів влади. Процеси демократизації, зокрема, потребують всебічної оцінки суті і значення місцевих Рад, організаційних форм їх діяльності, причин нереалізованих можливостей. Особливий інтерес до цього питання обумовлений конституційними положеннями Української держави, які закріплюють право громадян самостійно вирішувати питання місцевого значення через органи місцевого самоврядування¹. У зв’язку з цим актуальним є дослідження принципів устрою і діяльності місцевих Рад України на різних етапах, зокрема в першій половині 20-х рр. ХХ ст., коли відбувалося становлення радянської системи органів влади. Гострота цієї проблеми зумовлена і тим, що Ради ніколи від часу свого виникнення не мали фактичної політичної влади, оскільки створювалися і діяли під контролем органів комуністичної партії, що в офіційних документах і радянській історіографії трактувалося як “керівна і спрямовуюча” роль останньої. Отже, нині їх історія потребує докладного вивчення і переосмислення з нових позицій, на базі нових джерел і матеріалів.

Складовою частиною історії місцевих Рад України є історія місцевих органів влади Подільської губернії. Поділля (тут і далі мається на увазі територія Подільської губернії у 1920-1925 рр.) традиційно вважалося важливим аграрним регіоном. У переломні ж 20-і роки, в умовах голоду і розрухи, воно відіграло одну з головних ролей у планах радянського уряду щодо забезпечення міст продовольством та промисловості сировиною не тільки України, а й Росії. Наслідком цієї обставини, а також прикордонного становища губернії і масових антирадянських селянських повстань в краї, тут було зосередження великих армійських формувань та надзвичайних органів влади. Це, безумовно, відбилося на становищі місцевих Рад, формування і діяльність яких потребують комплексного аналізу.

Діяльність місцевих органів влади в Україні та її складовій частині Поділля в 20-і

роки знайшли певне відображення в літературі, присвяченій окремим галузям радянського будівництва. Питання організації і діяльності Рад в зазначений період висвітлені в працях П.К. Стояна, Б.М. Бабія, О.Г. Олексієнка, Є.Д. Бойко, М.М. Олійника, А.В. Гонтаря, П.І. Шатова, В.А. Сліпченка, В.Г. Кулаєва та ін.² Автори розглядають форми і принципи роботи місцевих органів влади, керівництво ними з боку комуністичної партії, заходи щодо “пожвавлення” діяльності Рад, суспільно-політичне життя населення. Значна частка праць присвячена організації та діяльності сільських Рад України, участі в їх роботі червоноармійців та робітників.

Діяльність Рад в Україні на різних етапах історії Радянської держави в тій чи іншій мірі знайшла відображення в узагальнюючих працях по радянському будівництву, історії СРСР, УРСР та ін.³

Окремо слід відзначити дослідження з історії Поділля, автори яких також торкаються діяльності місцевих органів влади в 1920-1925 рр.⁴

Суттєвим недоліком зазначеної літератури є її апологетичний характер, відсутність аналітичного і критичного підходу до дійсності. І це не випадково. Адже існуючі в науці до кінця 80-х – початку 90-х років в ХХ ст. традиції забороняли вихід за рамки розроблених узагальнених схем. Головним призначенням історичної науки було показувати демократичний характер радянської політичної системи і держави в 20-і рр. ХХ ст.

На сучасному етапі історіографії відбувається переосмислення поглядів і концепцій, які склалися раніше, питань, що стосуються ролі місцевих Рад в системі політичних суспільних відносин, формуванні і діяльності їх організаційних структур у 20-і роки. Дослідники підходять до проблем історії України, спираючись на концепцію самостійного українського державотворення. Зокрема, історія Української радянської республіки 20-х років оцінюється з точки зору нереалізованих можливостей періоду 1917-1920 рр. Виходячи з цього, С.В. Кульчицький, В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, Ю.І. Шаповал, І.Г. Білас, Є.П. Юрійчук, Л. Марценюк, В.Г. Москаленко, Я.Й. Малик, В.А. Чехович, О.А. Пиріг у своїх працях характеризують радянську систему влади в Україні як чужорідну, насаджену більшовиками: в процесі її формування відбувалося утвердження тоталітарного режиму, яке супроводжувалося розширенням каральних репресивних функцій державної машини, фактичним підкоренням народу тоталітарній “апаратній” державі, складанням в 20-і роки авторитарної політичної системи⁵.

Останнім часом побачили світ праці, які з нових позицій оцінюють проблеми історії Поділля у 1920-1925 рр. Це монографічне дослідження П.С. Григорчука та Мельничука О.А., присвячене діяльності комнезамів на Поділлі, ряд статей П.С. Григорчука, О.Г. Лойка, Ю.А. Зінька, Н.П. Кузьмінець про економічне і політичне становище на Поділлі в цей час⁶. Проте комплексні праці, і навіть статті, про діяльність Рад Поділля в 1920-1925 рр. відсутні, що й обумовило вибір теми статті.

Виходячи з актуальності, науково-практичного значення недостатнього, з точки зору сучасного підходу, рівня наукової розробки її окремих аспектів, автор даної статті поставила за мету шляхом системного аналізу опублікованих і архівних матеріалів простежити характер і обумовленість основних тенденцій у формуванні і функціонуванні місцевих органів влади на Поділлі в першій половині 20-х рр. ХХ ст.

На початку 20-х років позиції радянської влади на Поділлі були надзвичайно слабкими. Після звільнення Поділля від денікінських військ Подільський ревком, створений 6 січня 1920 р. в м. Вінниці, розпочав відновлювати на території губернії органи радянської влади⁷. Проте розгорнуте більшовиками радянське будівництво через деякий час було припинене. 25 квітня білополяки розпочали війну з радянською республікою і за кілька днів захопили більшу частину Поділля. На початку червня радянські війська почали звільняти Подільську губернію, і з виходом їх на рубіж р. Збруч майже все Поділля було очищене від поляків. У зв'язку з початком у серпні контрнаступом поляків радянські війська, ослаблені попередніми наступальними операціями, не втримали своїх позицій і під тиском переважаючих польських військ змушені були відійти на лінію р. Случ – м. Літин – р.

Мурафа, залишивши до другої половини листопада в руках поляків частину Поділля на захід від цієї лінії. Ця обставина, поряд з реалізацією місцевими більшовиками політики “воєнного комунізму”, створювала своєрідні умови для радянського будівництва на Поділлі і була однією з причин того, що в 1920 р., а в деяких повітах до літа 1921 р., діяли лише надзвичайні органи революційної влади в особі губернських, міських, повітових, волосних і сільських ревкомів і що тут не скликалися з'їзди Рад і не створювались постійні органи Радянської влади — Ради та їх виконавчі комітети⁸.

Формування радянської системи органів влади на Поділлі почалося після виборів до Рад у червні 1921 р.⁹ Добір працівників на відповідальні посади місцевих органів влади здійснювався через вибори, завершальним етапом яких були з'їзди. Проаналізовані матеріали дають підстави зробити висновок, що виборчі кампанії, які завжди пропагувалися комуністами як ефективний засіб органічного зв'язку з народними масами, залучення робітників і селян до управління державою, в дійсності мали формальний характер, оскільки від самого початку відбувалися під контролем губернських, повітових, окружних партійних органів і супроводжувались дискримінацією частини населення через законодавчо закріплене позбавлення виборчих прав і прямі партійні вказівки. Так, під час виборчої кампанії 1923 р. кількість позбавлених виборчих прав у губернії становила 53.634 особи, або 4,1 % виборців. У Вінницькій окрузі, зокрема, було позбавлено права голосу 9.634 чол. (3,8 %), Гайсинській – 6.311 (3,3 %), Кам'янець-Подільській – 10.424 (4,5 %), Могилів-Подільській – 8.006 (6,5 %), Проскурівській – 13.216 (5,5 %), Тульчинській – 1.950 (3,07 %)¹⁰. Обмеження політичних прав громадян, допущених до участі у виборах, відбувалося через нерівні норми представництва різних верств населення.

Активність виборців залишалася низькою. В округах Поділля у виборах 1923 р. брало участь 37 % від загальної кількості виборців, а в 1924 р. – 55 %¹¹. В багатьох місцевостях населення негативно ставилося до кандидатів від комуністичної партії. Як свідчать звіти Подільського губвиконкому, під час виборчих кампаній 1923 і 1924 рр. в ряді випадків висувалася вимога таємного голосування, селяни відмовлялися голосувати списками, пропонували своїх кандидатів до місцевих Рад. Це викликало недовір'я більшовиків до сільських рад, які приховували в собі потенційну небезпеку “приходу до влади дрібнобуржуазії”, до якої в першу чергу відносили селян.

На Поділлі, як і по всій Україні, партійні комітети визначали склад виборчих комісій, виборчі програми, контролювали висунення кандидатів до міських і сільських Рад, делегатів на з'їзди всіх рівнів, санкціонували призначення працівників на відповідальні посади виконкомів. Характерним явищем для цього часу було скасування результатів виборів там, де до Рад потрапляли “ворожі класові елементи”, дострокове звільнення окремих їх працівників. Разом з надзвичайними органами влади (ревкомами, комнезами, органами ДПУ) вони доклали чимало зусиль, щоб усунути з політичної арени залишки так званих “дрібнобуржуазних” партій.

Склад місцевих органів влади Поділля був логічним наслідком цієї системи виборів. Аналіз цифрових даних щодо складу делегатів губернських і окружних з'їздів Рад, членів сільрад, районних, окружних і губернських виконкомів свідчить про те, що основними характеристиками працівників радянського апарату були пролетарське походження, участь у революції і громадянській війні, належність до комуністичної партії, з іншого боку — відсутність освіти і низький загальний культурний рівень. Спостерігається в складі делегатів з'їздів Рад аграрного Поділля переважаюче представництво робітництва, комнезамів та червоноармійських частин. Більше 70 % делегатів з'їздів становили комуністи¹². Оскільки ж діяльність цих людей в органах влади залежала не від виборців, а від рішень парткомів, вони швидко віддалялися від основної маси робітників і селян, з середовища яких походили. Сформовані в такий спосіб місцеві органи влади і в своїй діяльності були повністю підконтрольні більшовицькому керівництву в центрі і на місцях.

Не можна, звичайно, заперечувати позитивного впливу на діяльність місцевих рад припинення воєнних дій на території Поділля і, особливо, запровадження НЕПу. Орієнтація

на вирішення господарських проблем і розвиток товарно-грошових відносин обумовили певну активізацію їх роботи, надання їм більшої самостійності, поліпшення й уніфікацію їх структури, зміцнення матеріальної бази. Проте, всі ці заходи мали поверховий характер, вони не змінили основи, на якій будувалась радянська державна система – повної підконтрольності органам комуністичної партії.

Діяльність місцевих Рад Поділля в першій половині 20-х рр. ХХ ст. була підпорядкована загальній соціально-економічній стратегії партії, будувалася, виходячи з ленінського плану побудови соціалізму в СРСР. Тому у вирішенні соціально-економічних проблем існувала певна заданість, ініціатива місцевих органів влади могла проявлятися лише в допустимих рамках “генеральної лінії партії”. Права і можливості, якими формально були наділені місцеві Ради, не дозволяли в повній мірі здійснювати функції, законодавчо закріплені за органами місцевого самоврядування.

Першочергове місце в діяльності місцевих рад Подільської губернії на початку 20-х років відводилося відбудові промисловості, транспорту, сільського господарства, налагодженню торгівлі, здійсненню податкової політики. Проаналізовані нами багаточисельні матеріали свідчать, що діяльність місцевих органів влади Поділля у 1920-1925 рр. щодо відновлення економіки мала суперечливий характер. Вони, з одного боку характеризують певний позитивний внесок Рад у відбудову промисловості і транспорту регіону на початку 20-х років: вони здійснили облік матеріальних ресурсів промислових підприємств, забезпечили їх сировиною, паливом, робочою силою і, навіть прагнули безпосередньо керувати їх виробничою діяльністю. Відновленню місцевої промисловості сприяла їх робота по налагодженню експлуатації, оренді, денационалізації дрібних і середніх промислових підприємств. На кінець 1925 р. на Поділлі було відновлено, зокрема, роботу більшості цукрових заводів¹³. З іншого боку, негативні наслідки мало здійснення суцільної націоналізації всієї, навіть дрібної промисловості, що посилювало кризовий стан економіки Поділля; спрямованість всієї роботи, перш за все, на відбудову “ударних” підприємств, переважний розвиток потрібних їм галузей місцевої промисловості, адже, ця робота поперше, здійснювалась не на користь подільського регіону, а на користь центру, а по-друге, супроводжувалася примусовими заходами щодо населення губернії. Крім того, дбаючи про розвиток місцевої промисловості і торгівлі, місцеві органи влади в той же час прагнули будь-якими засобами обмежити приватне підприємництво.

Неоднозначної оцінки викликає і діяльність місцевих Рад Подільської губернії щодо вирішення проблем сільського господарства – провідної галузі краю. Не можна заперечувати їх активної роботи по проведенню землевпорядкування, збільшенню посівних площ, відновленню тваринництва та інших галузей сільськогосподарського виробництва, налагодженню агрономічної справи, забезпечення села рентаментом. Проте, землевпорядкування, результатом якого було значне збільшення селянського землекористування, певне впорядкування земельних відносин, супроводжувалося знищенням поміщицьких і селянських заможних господарств, репресивними заходами проти т.з. куркулів. А зрівняльний розподіл землі призвів до виникнення великої кількості дрібних селянських господарств з низькою продуктивністю. Так, якщо в Подільській губернії у 1897 р. налічувалося 475.862 селянських господарств, у 1916 р. – 514.638 господарств, то в 1923 р. їх було вже 756.480¹⁴.

В роки нової економічної політики, коли селянам було надано більшої самостійності у виробництві і реалізації продукції, місцеві органи влади через посівні комісії змушували їх збільшувати посівні площі і контролювали надання їм допомоги через кооперативні установи. Першочергово і на пільгових умовах кошти, рентамент, худобу, зерно, одержували колгоспи, радгоспи і бідняцькі господарства. Пропаганді соціалістичних форм господарювання на прикладі колгоспів і радгоспів взагалі приділялась велика увага. Оскільки ж вони були в основному економічно слабкими господарствами, держава через систему пільг, позик, кредитів, які розподіляли виконками, фактично утримувала їх на свої кошти. Таким чином, за мету ставилося, передусім, встановлення контролю над селянською

масою і підтримка господарств, які вважалися більшовицькою опорою їх аграрної політики. Це обумовило на початку 20-х років поглиблення кризи сільського господарства, а в наступні роки – сповільнення процесу його відновлення.

В цілому, державна господарська діяльність, яку здійснювали місцеві органи влади в зазначений період, була спрямована, передусім, на досягнення політичних цілей.

Аналізуючи культурно-освітню роботу Рад Поділля, не можна заперечувати прагнення подолати дитячу безпритульність, налагодити навчання усіх дітей шкільного віку, ліквідувати неписьменність серед дорослого населення, організувати професійну і вищу освіту робітників і селян, вирішити питання освіти національних меншин регіону. На Поділлі на лютий 1925 р. налічувалося 1979 трудових шкіл, 49 дитбудинків, 58 профшкіл та ВНЗ, 378 сельбудів, 391 хата-читальня, 75 клубів, 329 бібліотек, 1601 лікнеп, 7 музеїв, 3 радпартшкіл¹⁵.

В той же час освітня політика керівництва країни і пильний нагляд місцевих партійних і радянських органів обумовили застосування класового підходу як в освітній роботі з дітьми шкільного віку, так і в професійній освіті дорослих, негативне ставлення до старого вчителства, формальний підхід і “кампанійщину” у вирішенні багатьох проблем, підпорядкування культурно-освітньої роботи ідеологічним настановам правлячої комуністичної партії.

Як наслідок цього, був занедбаний стан шкільної освіти в сільській місцевості: охоплення дітей шкільного віку освітою тут складало у 1924 р. 20 %, в той же час в містах – 40 %. Більше 500 тис. дітей залишалися поза школою¹⁶. Окрім того, переважна більшість вчителів не тільки не мали потрібної освіти, а взагалі були малограмотні. Ліквідація неписьменності проводилася, перш за все, серед робітників та членів КНС і супроводжувалася постановкою нереальних завдань, завдяки чому в середині 20-х років в губернії залишалось більше 70 % неписьмених і малописьмених селян. Професійна освіта мала переважно технічний, прикладний характер, залишаючи поза увагою гуманітарні напрямки і підготовку фахівців соціальної сфери. Головною умовою її одержання було пролетарське походження. Робота сельбудинків через відсутність підтримки селян і неухвалене становлення місцевої влади мали формальний характер.

Залишкове державне і місцеве фінансування соціальної сфери, класова спрямованість соціальної роботи місцевих Рад разом з економічними труднощами затримали відновлення установ охорони здоров'я, соціального забезпечення, а в період голоду 1921-1923 рр. завдали великої шкоди населенню Подільської губернії.

Звертаючи увагу на позитивні досягнення в галузі охорони здоров'я, а саме, подолання епідемії тифу, холери, вживання заходів щодо покращення санітарного становища міст, налагодження охорони материнства та дитинства, в той же час, слід зауважити, що місцеві органи влади так і не спромоглися не тільки розвинути, а й зберегти мережу лікувальних закладів, особливо в сільській місцевості губернії, де лікувальна справа була в занедбаному стані протягом всього періоду, який досліджується. Існуючі лікувальні заклади відчували гостру хронічну нестачу медикаментів, продовольства тощо¹⁷.

Ще в гіршому стані було соціальне забезпечення: місцеві ради не змогли налагодити нормальне грошове і матеріальне забезпечення всіх категорій утриманців. Не покращили становища і комітети взаємодопомоги, створивши які, держава передала на утримання селянства значну категорію людей, що потребували допомоги. Не спромоглися вони також надати вчасної допомоги населенню взимку 1921/22 р., коли губернію вразив голод. Це мало катастрофічні наслідки, про подолання яких можна говорити лише після врожаю 1923 р.

Більш успішно складалася діяльність місцевих органів влади в галузі боротьби з безробіттям. Це пояснюється значною підтримкою з боку держави, яка була зацікавлена у збереженні кадрів робітничого класу, особливо кваліфікованих фахівців.

Позитивне значення мала робота місцевих Рад щодо відновлення і розвитку комунального господарства. Вона сприяла упорядкуванню території міст губернії, налагодженню роботи існуючих і спорудженню нових комунальних об'єктів і житла.

Певна робота була проведена місцевими органами влади щодо забезпечення

законності і правопорядку. Аналіз діяльності судово-слідчих установ, робітничо-селянських інспекцій, надзвичайних комісій та органів міліції, які входили до складу виконкому Подільської губернії, показує, що їм, як і всій системі органів влади, були властиві такі характерні риси: створення за взірцем аналогічних російських установ і регулювання роботи за російськими нормативними актами, підконтрольність органам КП(б)У, класовий підхід у кадровій роботі і вирішенні всіх питань, низький освітній рівень і професійна непридатність значної частини працівників.

У роботі судово-слідчих установ це виявилось, по-перше, в існуванні протягом усього періоду, який розглядається, надзвичайних судових установ, які не дотримуючись процесуальних норм, мали право засуджувати винних аж до розстрілу – ревітрибуналів, особливих сесій нарсудів та ін.¹⁸ По-друге, в залежності тяжкості вироку, перш за все, від соціального походження підсудного і, через відсутність систематичного законодавства, від революційної правосвідомості суддів, які здебільшого були малограмотні, або мали початкову освіту. По-третє, в політиці пом'якшення відповідальності комуністів, наслідком якої було зневажливе ставлення їх до роботи судових установ. Законодавчо закріплене підпорядкування їх місцевим органам влади (до 1922 р.), крім того, спричиняло чисельні випадки втручання останніх у роботу суддів і слідчих, що позбавляло судові установи можливості контролювати законність їх діяльності. Таким чином, судово-слідчі установи виконували необхідну для суспільства роботу по налагодженню правового обслуговування населення і нагляду за дотриманням законності. В той же час, застосовуючи класовий підхід у своїй роботі, засуджуючи учасників селянських повстань, неплатників продрозкладки і продподатку, “контрреволюціонерів”, вони були частиною репресивно-каральної системи більшовицької держави.

Подвійний характер мала діяльність міліцейських установ та органів робітничо-селянської інспекції: з одного боку – це охорона правопорядку, дотримання законності, з іншого – участь у придушенні селянських повстань, збиранні продподатку, свавілля, безконтрольність, що викликало незадоволення й опір населення і, як результат – відсутність підтримки.

Особливу роль грали органи НК-ДПУ. Це були чужорідні для України органи, які створювалися за взірцем Всеросійської надзвичайної комісії і поповнювалися російськими кадрами. Формально діючи на правах відділів виконкомів, вони фактично керувалися прямим вказівками ЦК РКП(б), ЦК КП(б)У та місцевих партійних комітетів. Наділені великими, в тому числі судовими повноваженнями, користуючись значною державною підтримкою, органи ДПУ поступово брали під контроль усі сторони життя населення і придушували будь-які спроби протесту – від звичайних висловлювань та вчинків до селянських повстань¹⁹.

Таким чином, проведений аналіз діяльності місцевих органів влади Подільської губернії в 1920-1925 рр. показує, що вони були частиною загальної радянської державної системи, яка базувалася на жорстокому підпорядкуванні центру і підлеглості партійним установам. Утвердження більшовицького диктату місцевими органами влади підтверджує ілюзорність можливостей місцевих Рад відносно їх участі у формуванні політичних відносин, у визначенні не тільки соціально-економічного курсу, але його практичної реалізації. Дія місцевих органів влади Поділля була повністю паралізована бюрократичним апаратом, який не мав нічого спільного з системою народного представництва.

В подальшій науковій розробці даної теми перспективними видаються проблеми показу місця партійно-радянського апарату в системі влади, характеристика політичних суперників державної партії, з'ясування місця і ролі профспілок і комсомолу в політичній організації суспільства, вплив нової економічної політики на діяльність центральних і місцевих органів державної влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.,

1996. – Ст. 140-146; 2. Стоян П.К. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. – К., 1954; Його ж. Советское строительство в Украинской ССР в 1921-1925 гг.: Автореферат дис. ... д. и. н. – К., 1956; Бабій Б.М. Місцеві органи влади УСРР в 1917-1920 рр. – К., 1957; Його ж. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). – К., 1957; Алексеенко А.Г. Городские советы Украинской ССР (1917-1920 гг.). – К., 1960; Бойко Е.Д. Борьба органов диктатуры пролетариата за укрепление социалистического строя на Украине. – К., 1987; Олейник Н.Н. Деятельность Коммунистической партии по укреплению Советов (1921-1925). – Харьков, 1989; Гонтар А.В. Городские Советы Украины (20-30-е гг.). – Киев-Одесса, 1990; Шатов П.І. Зміцнення сільських Рад на Україні і пошквдження їх роботи в період завершення відбудови народного господарства. 1923-1925 рр. // УІЖ. – 1959. - № 4; Сліпченко В.А. Борьба партійних організацій України за зміцнення Рад у відбудовчий період. 1921-1925 рр. // УІЖ. – 1969. - № 11; Кулаев В.Г. З історії діяльності місцевих Рад України у відбудовчий період. 1921-1925 рр. // УІЖ. – 1974. - № 2; 3. Лепешкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921-1936 гг.). – М., 1957; Советская власть трудящихся. 1917-1937 гг. М., 1966; Советы за 50 лет. – М., 1967; Партия и Советы. – М., 1982; Нариси з історії держава і права Української РСР. 36. статей. – К., 1957; 4. Історія міст і сіл УРСР: Вінницька область. – К., 1972; Історія міст і сіл УРСР: Хмельницька область. – К., 1971; Нариси історії Поділля. – Хмельницький, 1990; Гуменюк С.К. Радянське будівництво на Поділлі в період громадянської війни. – Хмельницький, 1981; 5. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996; Даниленко В.М., Касьянов Г.В. Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991; Шаповал Ю.І. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні). – К., 1994; Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. У 2-х т. – К., 1994; Юрійчук Є.П. Становлення і характер радянської влади в Україні: Історико-правові аспекти (1917-1922 рр.). – К., 1998; Марценюк Л.М. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави. 1918-1929 рр. Історичні аспекти проблеми: Дис. ... к. і. н. – Луцьк, 2001; Москаленко В.Г. Місцеві ради УРСР в системі тоталітарної влади: Дис. ... к. і. н. – К., 1993; Малик Я.Й. Впровадження радянського режиму в українському селі. – Львів, 1996; Чехович В.А. Проблеми національно-державного будівництва в Україні в роки НЕПу. – Харків, 1995; Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К., 2001; 6. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комнезами на Поділлі. – Вінниця, 2001; Лойко О.Г. Ставлення селян Поділля до політики радянської влади в початковий період НЕПу. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. II. – Вінниця, 2000; Кузьмінець Н.П. Двовладдя в подільському селі у 20-х рр. ХХ ст. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. IV. – Вінниця, 2002; Зінько Ю.А. Н.П. Кузьмінець. Роль з'їздів Рад в системі місцевих органів влади на Поділлі на початку 20-х рр. ХХ ст. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. V. – Вінниця, 2003; П.С. Григорчук, Н.П. Кузьмінець. Більшовицька трансформація політичної системи у першій половині 20-х років ХХ ст. (на матеріалах Поділля). – Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Вип. 13. – Ізмаїл, 2002; 7. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920): Збірник документів і матеріалів. – К., 1957. – С. 655; 8. Там само. – С. 997; 9. ДАВО. – Ф. 252. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 108; 10. ДАВО. – Ф. – 925. – Оп. 5. – Спр. 62. – Арк. 35^а; 11. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 429. – Арк. 218; 12. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. – Спр. 377. – Арк. 2-3; Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии 3-5 декабря 1921 г. – Винница, 1922. – Діагр. 2,3; Протокол засідання першого окружного, п'ятого повітового з'їзду Рад Кам'янецьчини на Поділлі 23-26 листопада 1923 року. – Кам.-Под., 1924. – С. 11; Протокол Першого (4) Окружного з'їзду Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів Тульчинщини 28-30 листопада 1923 р. – Тульчин, 1924. – С. 12-13; 13. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): Збірник документів і матеріалів. – Вінниця, 1957. – С. 552; 14. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 66; 15. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 5. – Спр. 56. – Арк. 99^а; 16. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). – С. 405; 17. Отчет Губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. – Винница, 1922. – С. 362-389; 18. Отчет Губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. – С. 58-72; 19. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – У 2-х т. Том 1. – С. 75-94.